

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

Z OBSAHU:

DANGLOVÁ, O.: Rurálna komunita v transformácii

FALŤANOVÁ, E.: Poľnohospodárske robotníctvo ako sociálny fenomén

MACHO, P.: Štefánik ako symbol a mýtus v historickom vývoji

VANOVIČOVÁ, Z.: Milan Rastislav Štefánik v ústnej tradícii na Slovensku

IVANOVA, R.: Bulharská etnológia a výzva do 21. storočia

Na obálke:

*1. strana: Ilustrácia z publikácie Júliusa Bodnára: Dr. Milan Rastislav Štefánik.
Československý národný hrdina, jeho život a dielo. Bratislava 1921*

Preklady: Zuzana Búriková

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.elis.sk>

HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

REDAKČNÁ RADA

Lubica Droppová, Gyivicsán Anna (MR), Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek (ČR), Miroslav Válka (ČR)

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

- D a n g l o v á, Oľga:** Rurálna komunita v transformácii..... 279
- F a l ť a n o v á, Ľubica:** Poľnohospodárske robotníctvo ako sociálny fenomén..... 300
- M a c h o, Peter:** Štefánik ako symbol a mýtus v historickom vývoji..... 314
- V a n o v i č o v á, Zora:** Milan Rastislav Štefánik v ústnej tradícii na Slovensku..... 328

VYHRADENÉ PRE

- B e ň u š k o v á, Zuzana:** Bulharská etnológia v súčasnosti..... 341

DISKUSIA

- Rozhovor s Prof. Dr. Radost Ivanovou (Zuzana B e ň u š k o v á)..... 344
- I v a n o v a, Radost:** Bulharská etnológia a výzva do 21. storočia 348

MATERIÁLY

- Vasyl Domanyckij a jeho kniha o Slovákoch zo zač. 20. stor. (Mikuláš M u š i n k a)... 355
- Podiel Slovenska na výskume krajín Ázie a Afriky (Viktor K r u p a)..... 368

ROZHLADY - SPRÁVY - GLOSÝ

- Pozdrav p. riaditeľke Božene Filovej (Milan L e š č á k, Zora V a n o v i č o v á)... 374
- K sedemdesiatinám Richarda Jeřábka (Marta P a s t i e r i k o v á)..... 376
- Životné jubileum PhDr. Pavla Kuku, CSc. (Ľubica M i ľ a n o v á)..... 381
- Vinšovanie k 70. narodeninám PhDr. Viery Valentovej, CSc. (Viera N o s á ľ o v á)... 383

- Jubilantka Oľga Danglová (Juraj Z a j o n c)... 384
- Tradičná ľudová kultúra na pôde Národného osvetového centra (Eleonóra K l e p á č o v á)..... 393
28. Etnomuzikologický seminár (Juraj Z a j o n c)..... 394
- Výstava o Istrii pred bránami Bratislavy (Igor T h u r z o)..... 397
- Výstava o bývaní gemerských Rómov (Igor T h u r z o)..... 398
5. medzinárodný letný seminár pre študentov etnológie v Maďarsku (Imrich T ó t h).... 399
- Obnova vidieka predmetom konferencie (Igor T h u r z o)..... 401
- ŠVOČ - celoslovenské kolo súťaže (Dana J a v o r s k á)..... 401

RECENZIE - ANOTÁCIE

- Jeřábek, R.: Počátky národopisu na Moravě (Ján M i c h á l e k)..... 403
- Sopoliga, M.: Tradície staviteľstva a bývania na Slovensku (Juraj P o d o b a)... 404
- Botík, J.: Slovanskí Chorváti (Viera U r b a n c o v á)..... 407
- Salner, P.: Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou (Zora V a n o v i č o v á)... 410
- Paríková, M.: Reemigrácia Slovákov z Maďarska v r. 1946-48 (Silvia L e t a v a - j o v á)..... 412
- Gašparíková, V.: Slowakische Volksmärchen (Gabriela K i l i á n o v á)..... 414
- Szent és Profántkozott a Szeged (Imrich T ó t h)..... 415

CONTENTS

STUDIES

D a n g l o v á, Oľga: Rural community in the process of transformation.....	279
F a l ě a n o v á, Ľubica: Agricultural Labourers as a Social Phenomenon.....	300
M a c h o, Peter: Štefánik als Symbol und Mythos in der historischen Entwicklung.....	314
V a n o v i č o v á, Zora: Milan Rastislav Štefánik in the Slovak Oral Tradition.....	328

RESERVED FOR

B e ň u š k o v á, Zuzana: Bulgarian ethnology in our days.....	341
---	-----

DISCUSSION

Interview with Prof. Dr. Radost Ivanova (Zuzana B e ň u š k o v á).....	344
I v a n o v a, Radost: Bulgarian ethnology and challenge of the 21st century.....	348

MATERIALS

Vasyl Domanyckyj and his book about Slovaks from the beginning of the 20th century (Mikuláš M u š i n k a).....	355
Contribution of Slovakia to the research of Asia and Africa (Viktor K r u p a).....	368

NEWS - HORIZONS - GLOSSARY

Greetings to Božena Filová (Milan L e š č á k, Zora V a n o v i č o v á).....	374
Jubilee of Richard Jeřábek (Marta P a s t i e r i k o v á).....	376
Jubilee of PhDr. Pavol Kuka, CSc. (Ľubica M i ľ a n o v á).....	381
Jubilee of PhDr. Viera Valentová, CSc. (Viera N o s á ľ o v á).....	383
Jubilee of Oľga Danglová (Juraj Z a j o n c).....	384
Traditional folk culture - report of National tutorial centre (Eleonóra K l e p á č o v á).....	393
The 28th Ethnomusicological seminar (Juraj Z a j o n c).....	394
Exhibition on Istria before the gates of Bratislava (Igor T h u r z o).....	397
Exhibition on the habitation of Roma from Gemer (Igor T h u r z o).....	398
The 5th International summer seminar of students of ethnology (Imrich T ó t h).....	399
Revival of countryside as a topic of conference (Igor T h u r z o).....	401
Student scientific conference - state-wide round (Dana J a v o r s k á).....	401

BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS	403
-------------------------	-----

POĽNOHOSPODÁRSKE ROBOTNÍCTVO AKO SOCIÁL- NY FENOMÉN

LUBICA FALŤANOVÁ

*Mgr. Lubica Falťanová, CSc., Ústav etnológie SAV, Klemensova 19,
81364 Bratislava, Slovakia*

The study deals with the ratio of agricultural labourers in the period of the 20's and 30's in the 20th Century's Slovakia. Agricultural labourers represented quantitatively important group in the employment structure among the citizens of Slovakia. The author is concentrating on the forms of employment without permanent contract, namely on daily-paid labourers and seasonal agricultural workers. Observing economical, social and political factors the author examines regional differences in the placement of daily-paid labourers and intensity of internal and external migration of seasonal workers in particular periods of time.

Kľúčové slová: poľnohospodárski robotníci, nádenníci, sezónni poľnohospodárski robotníci, pracovná migrácia

Key words: agricultural labourers, daily-paid labourers, seasonal agricultural workers, work migration

Súčasná reštrukturalizácia zamestnaneckých podmienok v poľnohospodárstve, revitalizácia niektorých foriem zamestnaní či výstižnejšie povedané - pracovných väzieb založených na zamestnávaní súkromnými podnikateľmi, ako je to napríklad v prípade sezónneho a krátkodobého zamestnávania pracovníkov súkromne hospodáriacimi roľníkmi, ale i iné sprievodné znaky zamestnanosti a životných podmienok spojených s týmto okruhom otázok dáva podnet k nahliadnutiu na existenciu tohto javu, rozšíreného na základe takýchto pracovných vzťahov, do obdobia zmien vlastníckych vzťahov v poľnohospodárstve v polovici 20. storočia.¹ Pritom je zrejmé a akceptované, že ide o výskyt javu v dvoch odlišných vývinových obdobiach, s rôznymi ekonomickými a sociálnymi podmienkami. Súčasná etnologická výskumy poľnohospodárskeho robotníctva, zvlášť robotníctva bez stálej

zmluvy, čiže sezónnych robotníkov a nádenníkov v 1. polovici 20. storočia sú vzhľadom na rozšírenie v tomto období zároveň snahou o dopracovanie tejto problematiky v uvedenej vednej disciplíne.² Ako ukazuje pohľad na vedecké práce, etnografia sa zameriavala predovšetkým na sezónnych poľnohospodárskych robotníkov, menej na jav nazývaný nádenníctvo. Hoci ako vidno z grafického stvárnenia na mape, nádenníci predstavovali vzhľadom na závažnosť svojich pozícií samostatnú štatistickú zamestnaneckú kategóriu a ako vyplýva z údajov, tvorila táto skupina bez stálej zmluvy popri stálych robotníkoch jednu z kvantitatívne významných zamestnaneckých zložiek vo sfére poľnohospodárstva. Etnografia si všímala viaceré stránky späté s organizačnou stránkou zamestnania poľnohospodárskych sezónárov, ako podmienky a organizáciu práce, sociálnu stránku javu, smery migrácie poľnohospodárskych sezónárov, vplyv na ľudovú kultúru.³ Niektoré práce sú zamerané na výskum námezdných príležitostí v poľnohospodárstve (nádenníctva a sezónárstva) v rámci štruktúry celkového zamestnaneckého vývoja jednotlivcov, rodiny a pracovnej migrácie obyvateľov vidieka.⁴ Potrebne je upozorniť aj na práce založené na výsledkoch výskumov folklórnych útvarov existujúcich v spojitosti s poľnohospodárskym sezónárstvom alebo pracovnou migráciou poľnohospodárskych robotníkov.⁵

Etnografické a etnologické bádania s akcentom na príležitostné a sezónne námezdne možnosti v poľnohospodárstve a ich miesto v profesnom vývine vidieckeho obyvateľstva, založené najmä na rozhovoroch s respondentmi, nastoľujú nevyhnutnosť konfrontácie výpovedí s historickými a ekonomickými faktami. Ide o závažný metodologický problém, pretože v mnohých ohľadoch je charakteristika sledovaného javu, čiže oblasť kulturologických a sociálnych znakov vypovedajúcich o spôsobe života sociálnej a profesnej skupiny poľnohospodárskeho robotníctva, tesne zviazaná s celospoločenskými procesmi dejinného, ekonomického, sociálneho rázu a so štátom riadenými opatreniami.⁶ Z tohto uhla pohľadu sú výskumné otázky týkajúce sa poľnohospodárskych robotníkov, spracované v historio-grafickej, demografickej, ekonomickej literatúre. Zo širokej škály tematických okruhov vzťahujúcich sa na poľnohospodárskych robotníkov sa príspevkov orientuje na tie, ktoré patria k základným východiskám etnologického bádania ukazovateľov vývinu skupiny.

Kategóriu nádenníkov a sezónnych poľnohospodárskych robotníkov je potrebné sledovať, tak ako to vyplýva aj z mnohých prác, v kontexte celej kategórie poľnohospodárskych robotníkov. Pri pohľade na práce historikov, ekonómov či demografov z obdobia 2. polovice 20. storočia sa dá povedať, že problematika poľnohospodárskeho robotníctva sa objavovala najmä v prácach z 50., 60. a 70. rokov 20. storočia. Zamestnanecká skupina nádenníkov a sezónnych poľnohospodárskych robotníkov sa v nich nachádza prevažne ako súčasť témy poľnohospodárskych robotníkov vôbec, najčastejšie v spojení s určitými okruhmi otázok, ako je vývin poľnohospodárstva, vlastníctvo pôdy podľa veľkostných kategórií a sociálnej kategorizácie povolání v poľnohospodárstve, podmienky zamestnanosti či ako súčasť samostatnej otázky nezamestnanosti, demografického vývinu obyvateľstva, vysťahovalectva, migrácie, štrajkového hnutia. Niektoré témy, vzhľadom na ich šírku rozpracovanosti, by sa dali uviesť ako samostatný problém. Predkladaný súhrn analyzuje údaje týkajúce sa vybraných tematických oblastí k problematike sledovaných kategórií poľnohospodárskych robotníkov. Prvým zámerom je získať základnú charakteristiku javu, časovo vymedzenú v príspevku 20. a 30. rokmi 20. storočia, na základe kvantifikácie, regionalizácie rozšírenia stálych robotníkov a nádenníkov, pomocou kvantifikácie migrácie a určenia hlavných spádových oblastí sezónnych poľnohospodárskych robotníkov, a to na pozadí podmienenosti existencie javu vzhľadom na hospodárske podmienky spoločnosti a fázy povojnového vývoja (po r. 1918) poľnohospodárstva. K niektorým otázkam sa vy-

jadruje prostredníctvom krátkeho hodnotenia ich rozpracovanosti v príslušnej literatúre so snahou o naznačenie ďalšieho smerovania sekundárnej analýzy.

Z poznania zamestnaneckého vývoja jednotlivcov z etnologického výskumu zameraného na 1. polovicu 20. storočia a príslušného historického materiálu vyplýva diferenciácia podmienok vývinu javu podľa jednotlivých, pomerne krátkych časových úsekov. V rámci nich sa menili počty jednotlivých skupín, pracovné oblasti, pracovné a životné podmienky príslušníkov skupiny. Vývin jednotlivých ukazovateľov poľnohospodárskeho robotníctva bezprostredne ovplyvnili okolnosti vývoja v poľnohospodárstve. V kontexte vývinových zmien sledovanej zamestnaneckej kategórie je na mieste uviesť základné údaje o jeho etapizácii. Vo všeobecnosti autori považujú jednotlivé etapy agrárnej krízy v 20. a 30. rokoch za periodizačné medzníky vývoja poľnohospodárstva na Slovensku v období 1. ČSR. Išlo o krízu v rokoch 1920-1923, ktorú vystriedala krátka etapa čiastočného oživenia výroby v rokoch 1924-1928. Nasledovala hlboká kríza v rokoch 1928-1934 a po nej nastúpilo obdobie depresie (1934-1937), po ktorej sa už v druhej polovici r. 1937 prejavili príznaky ďalšej agrárnej krízy. Do základnej etapizácie vstupujú ďalšie determinanty vývoja námezdných pracovníkov v poľnohospodárstve - ako napr. pozemková reforma, politický vývin, vystaňovalectvo, podmienky zamestnanosti v priemysle. Základné fázy, a samozrejme aj ostatné sprievodné javy vývinu poľnohospodárstva či hospodárstva vôbec, rámujú v príslušných prácach ukazovatele vývinu poľnohospodárskeho robotníctva.

Čo sa týka kvantifikačných údajov, analýza vzťahu medzi fázami a počtami poľnohospodárskych robotníkov je určovaná metódami sčítania i intervalmi, v akých sa sčítanie uskutočňovalo. K niektorým kategóriám existujú údaje s desaťročným odstupom, v iných prípadoch sú počty každoročné. K dispozícii sú údaje celoslovenské a regionálne, vzťahujúce sa na celú skupinu poľnohospodárskeho robotníctva alebo jednotlivé kategórie. V iných prípadoch sa sčítanie príslušníkov kategórie podriaďovalo určitým kritériám výberu, ako napr. ich zamestnávaniu podľa vymedzených kategórií zamestnávateľov. Počty sa sledujú vo vzájomnej podmienenosti vývoja jednotlivých kategórií. Ide o oficiálne štatistiky a ako upozorňujú aj autori, nie je v nich zahrnutá tá časť robotníkov, ktorá nebola nikde zaregistrovaná.

Štatistiky poľnohospodárskych robotníkov. Nádenníci. Stáli robotníci. Regionalizácia

Kvantitatívne údaje sa považujú za jeden z dôležitých ukazovateľov rozvoja sledovanej časti poľnohospodárskeho robotníctva. Údaje spracované a interpretované v jednotlivých prácach sú z viacerých prameňov. Podľa nich sa rôzni i kategorizácia zamestnaneckých skupín v poľnohospodárstve, prístup k sčítaniu príslušných skupín a hodnotenie validity údajov.

Závažnosť pozícií poľnohospodárskych robotníkov v zamestnaneckej štruktúre obyvateľstva Slovenska je doložená porovnávaním ich počtu s počtami priemyselného robotníctva. Vzhľadom na predchádzajúci vývin pred 1. svetovou vojnou a na rozvoj hospodárstva po r. 1918 na Slovensku poľnohospodárski robotníci tvorili v sledovanom období najsilnejšiu skupinu námezdných síl zo všetkých výrobných odvetví. V jednom z materiálov sa používa údaj z r. 1921, podľa ktorého bolo v poľnohospodárstve na Slovensku 266 826 robotníkov, kým v priemysle len 160 704.⁷ Podľa autorov životné a sociálne podmienky poľnohospodárskych robotníkov boli na nižšej úrovni ako u priemyselných robotníkov.

Štatistické údaje o *poľnohospodárskych nádenníkoch* ako o jednej z kategórií námezdných pracovníkov bez stálej zmluvy sú k dispozícii v celoslovenských sčítaniach s údajmi

o počte osôb prislúchajúcich k poľnohospodárstvu. Nádenníci sa tu nachádzajú osobitne v skupine *námezdné sily*, príp. *cudzie pracovné sily*, kde sú zaradené i kategórie označené ako *robotníci*, títo tiež ako *roční poľnohospodárski sluhovia*, ďalej *úradníci*, *služobníctvo*. Pritom pod pojmom *robotníci* alebo *roční poľnohospodárski sluhovia* sú započítavaní stáli robotníci, teda robotníci s ročnou zmluvou, označovaní aj názvom *deputátníci*, *bíreši*. Napr. aj štatistika z r. 1900 rozlišuje medzi *ročnými poľnohospodárskymi sluhami* (stálymi robotníkmi) a *poľnohospodárskymi nádenníkmi*. Mapové zobrazenie (viď mapa) týchto údajov, spolu s údajmi o počte osôb prislúchajúcich k poľnohospodárstvu a samostatných poľnohospodárskych podnikateľov-roľníkov, je príkladom obrazu sociálnej a zamestnaneckej štruktúry v jednotlivých administratívne vyčlenených oblastiach a má byť i názorným obrazom regionalizácie javu s tým, že počty jednotlivých kategórií v nasledujúcom období (1901-1920 a v etapách dvoch nasledujúcich desaťročí po r. 1921) vykazovali určité zmeny. Podľa súčtu jednotlivých údajov počet ekonomicky aktívnych osôb v poľnohospodárstve r. 1900 bolo 634 925, samostatných poľnohospodárskych podnikateľov 273 668, ročných poľnohospodárskych sluhov 100 217, poľnohospodárskych nádenníkov 210 645, nádenníkov bez bližšieho určenia 50 380.⁸ Podľa údajov z r. 1930, teda o 30 rokov neskôr, celkový počet osôb patriacich k poľnohospodárstvu a skladba ekonomicky aktívnych podľa príslušnosti k povolaniu bola nasledovná:

<i>Povolanie</i>	<i>1930</i>	
Celkový počet osôb patriacich k poľnohospodárstvu	1 892 042	
<i>Celkový počet osôb ekonomicky aktívnych</i>	<i>v %</i>	
<i>(zamestnaných v poľnohospodárstve)</i>	530 883	100
Počet roľníkov (samostatných)	287 836	55
Počet stálych robotníkov	90 900	17
Počet nádenníkov	147 773	28

Z toho vyplýva, že k povolaniu poľnohospodárskeho robotníka sa hlásilo r. 1930 takmer 240 000 (237 773) obyvateľov, z toho bolo takmer 100 000 stálych robotníkov (17% z celkového počtu zamestnaných v poľnohospodárstve) a 150 000 nádenníkov (28%), čiže spolu tieto dve kategórie tvorili 46% osôb ekonomicky aktívnych v poľnohospodárstve. V r. 1921 tvorili až 50% skupinu ekonomicky aktívnych v tomto odvetví popri roľníkoch, čiže samostatných.⁹

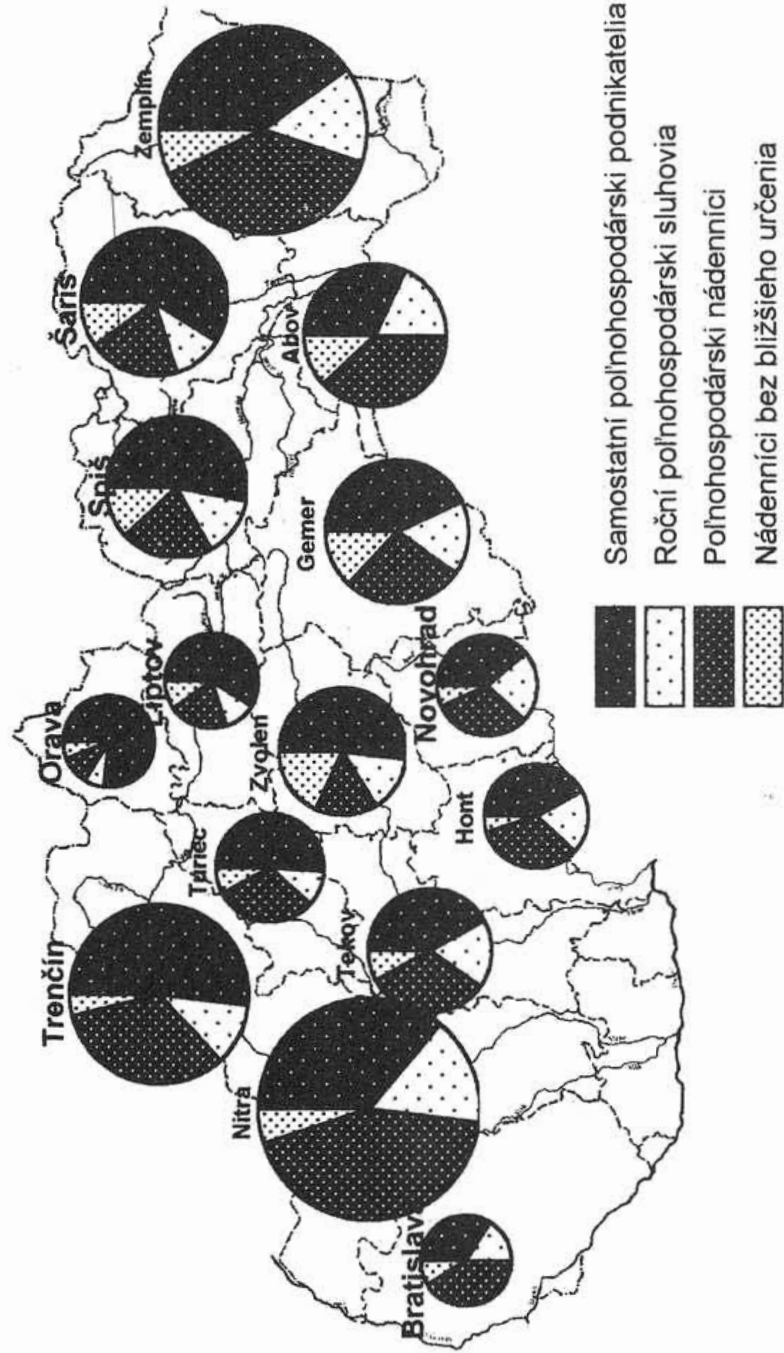
Kvantifikačné údaje o stálych robotníkoch a nádenníkoch v poľnohospodárstve, ale aj o sezónnych poľnohospodárskych robotníkoch nie je možné sledovať izolovane, pretože ich počet sa vzájomne podmieňoval. Inými slovami, vývin počtu poľnohospodárskeho robotníctva nadobúda svoj osobitý kvalitatívny výraz pri vzájomnom porovnávaní počtov stálych robotníkov a nádenníkov, sezónnych poľnohospodárskych robotníkov a pri interpretácii príčinných súvislostí kvantitatívnych tendencií, a tiež pri porovnávaní týchto údajov s údajmi v Čechách. Jeden z najdôležitejších prístupov k hodnoteniu vývinu počtov nádenníkov je založený na osvetlení vzájomnej podmienenosti poklesu počtov deputátnikov a vývinu počtu nádenníkov.

I keď bol zaznamenaný určitý mierny, avšak nepodstatný pokles stálych robotníkov (r. 1921-1930 - 5 % alebo -16, 5%) a nádenníkov na Slovensku po r. 1918 (v r. 1930 oproti r. 1921 podľa niektorých údajov u nádenníkov o -13%, podľa iných o - 8,9%, vid' poznámka 8 k mape), tento pokles nadobúda osobitosť, prípadne je tento sociálny proces charakteristický pre Slovensko, ak sa sleduje s poklesmi počtov týchto kategórií po r. 1918 v Čechách (bez Moravy), kde došlo v priebehu 10 rokov od r. 1921 k hromadnému úbytku nádenníkov (-72%), na Morave a v Sliezsku o -53,7%. Príčiny rozdielneho vývinu počtov vidia autori vo všeobecných podmienkach zamestnanosti v dvoch základných odvetviach hospodárstva - v poľnohospodárstve a v priemysle v Čechách a na Slovensku. V Čechách bol útek obyvateľstva z vidieka (z poľnohospodárstva) veľmi razantný a prejavil sa v 20. rokoch hromadným úbytkom nádenníkov, ktorí odchádzali pracovať do priemyslu a iných odvetví hospodárstva, kde nachádzali priaznivejšie mzdové a životné podmienky. Migráciou do miest sa v Čechách dostavil zároveň aj nedostatok pracovných síl v poľnohospodárstve, čo sa snažili riešiť českí poľnohospodárski podnikatelia získavaním nádenníkov zo Slovenska a ovplyvnili intenzitu pracovnej migrácie do týchto oblastí.¹⁰

Ak sa konštatuje, že počet poľnohospodárskych robotníkov (myslí sa tým stálych robotníkov a nádenníkov) na Slovensku klesal, je to odôvodnené trvalým vyst'ahovalectvom. Zároveň však podľa autorov na Slovensku aj napriek vyst'ahovalectvu, trvalému alebo sezónnemu a miernemu poklesu počtu poľnohospodárskeho robotníctva, za situácie aká bola v zamestnanosti v priemysle, zostával na vidieku vysoký nadbytok počtu uchádzačov o prácu. Pre majiteľov veľkostatkov či väčších hospodárskych usadlostí sa zdalo za tejto situácie rentabilnejšie, ako tvrdia autori, zamestnávať nádenníkov ako stálych robotníkov. Najmä v období hospodárskych kríz boli deputátnici prepúšťaní a nahradzovaní nádenníkmi a sezónnymi robotníkmi. Mnohí autori dávajú do súvislosti vysoký počet uchádzačov o prácu s problematikou modernizácie hospodárstiev, označovaných v odbornej literatúre ako veľkostatky. Upozorňuje sa na fakt, že vysoký počet záujemcov o pracovné miesta ako keby pribrzdžoval modernizáciu veľkostatkov na Slovensku. Strojové a technické vybavenie poľnohospodárskych zamestnávateľov sa vyvíjalo podstatne pomalším tempom ako napr. v Čechách, keďže ju mohla nahradiť lacná ručná výroba, nádenníci a sezonári.¹¹ Porovnávanie technickej vybavenosti majerov alebo hospodárstiev na Slovensku a v Čechách, konštatovanie namáhavej ručnej práce na slovenských veľkostatkoch (aj pri kosení obilia, kultivačných prácach s repou ap.) a výskytu strojového parku na poľnohospodárskych majetkoch, a tým i priaznivejších podmienok práce v Čechách, sa takisto často objavuje v ústnych informáciách respondentov. Na druhej strane sa označuje zaostávanie modernizácie v poľnohospodárstve za faktor pretrvávania lacnej pracovnej sily. Ak niektorí autori upozorňujú na problém vysokého počtu voľných pracovných síl v poľnohospodárstve, kotvil predovšetkým v sociálnej štruktúre obyvateľstva prislúchajúcemu k poľnohospodárstvu, v celkovej hospodárskej štruktúre, v zaostávaní či zhoršení rozvoja priemyslu na Slovensku v období ČSR, poskytujúceho nízky počet pracovných miest.

Podľa autorov poľnohospodárski robotníci tvorili však na Slovensku oveľa vyššie počty, ako sa uvádza v štatistikách.¹² Pri takýchto odhadoch či úsudkoch sa zvažujú viaceré okolnosti zamestnaneckého vývinu poľnohospodárskych robotníkov. Ak sa uvažuje o počte nádenníkov ako o najpočetnejšej skupine poľnohospodárskeho robotníctva, autori priznávajú, že je potrebné korigovať štatistické údaje z nasledovných dôvodov. Podľa viacerých upozornení niektoré sčítania nezahrnuli napr. do počtu poľnohospodárskych robotníkov všetkých nádenníkov, len tých s trvalejším zamestnaním. Smerodajné nie sú ani údaje o počtoch nádenníkov na veľkostatkoch podľa rokov, pretože nádenníci neboli nikde zare-

Zamestnanecká štruktúra v poľnohospodárstve roku 1900*

gistrovaní, ich počet na majeroch či veľkostatkoch a menších hospodárstvach sa menil celý rok, mnoho nádenníkov pracovalo na veľkostatkoch v niekoľkých etapách. Potvrdzujú to aj vlastné etnografické výskumy zamestnaneckých podmienok v juhozápadnej oblasti Slovenska, kde bolo v rámci krajiny nádenníctvo najviac rozšírené.

Vytvoreniu obrazu o počtoch nádenníkov pomáhajú údaje o ich výskyte v jednotlivých oblastiach Slovenska. Regionalizácia je podmienená údajmi podľa jednotlivých okresov, zaradených na základe výrobného zamerania do štyroch kategórií. Tieto údaje z 20. rokov nadväzujú na názorné stvárnenie počtov jednotlivých kategórií podľa žúp v r. 1900 (viď mapa). Sledovanie údajov o poľnohospodárskych robotníkoch podľa jednotlivých výrobných oblastí, s osobitným dôrazom na výskyt s najvyššou koncentráciou nádenníkov, je zaujímavé pre vytýčenie regiónu bádania. Podľa tohto členenia sa najväčší počet námezdných síl (deputátnikov a nádenníkov) koncentroval v repárskej oblasti (najmä v okresoch Nitra, Nové Zámky, Galanta, Vráble, Štúrovo a Šamorín). Predstavovali 47% (100 900) ekonomicky aktívneho obyvateľstva v tejto oblasti. Pre zaujímavosť, v obilninárskych oblastiach bol podiel námezdných pracovníkov 38 %, (94 400) a v pasienkárskej oblasti klesá na 16 % (22 300). V tejto kategórii, označenej ako cudzie pracovné sily (okrem stálych robotníkov a nádenníkov), boli zaradení aj uční, úradníci, služobníctvo. Dôležitý je pohľad na zastúpenie nádenníkov v porovnaní s robotníkmi v jednotlivých oblastiach v rámci námezdnej skupiny. V repárskej oblasti bolo v r. 1921 až 67% zastúpenie nádenníkov (67 500) oproti 30% podielu deputátnikov. V pasienkárskej oblasti s najnižším výskytom nádenníkov išlo o 44% nádenníkov (9 900) a 50% (11 200) tvorili stáli robotníci. Ešte ďalší údaj: v okresoch juhozápadného Slovenska, ktoré boli menované vyššie a tvorili najintenzívnejšiu repársku oblasť, bol podiel 50-70% námezdných síl za všetkých poľnohospodárskych obyvateľov. Vymedzenie výrobných oblastí vo vzťahu k regionalizácii má o to väčší význam, že podľa nich sa určovali i mzdové sadzby poľnohospodárskych robotníkov, a tým aj ich životné a pracovné podmienky. Koncentrácia robotníkov v okresoch juhozápadného Slovenska, zjavná i z údajov na mape, nepochybne profilovala prejavy obsiahnuté v pojme kultúra a spôsob života. Významnou mierou ovplyvnila sociálne nepokoje v uvedených oblastiach Slovenska.¹³

Štatistika sezónnych poľnohospodárskych robotníkov. Rozšírenie na Slovensku. Migrácia do zahraničia

Podľa autorov z oblasti historiografie a ekonómie, sezónni poľnohospodárski robotníci mali v skupine poľnohospodárskych robotníkov najnižšie sociálne postavenie. Na základe analýzy dostupných prác, sa obdobie po r. 1918 spája s obdobím nárastu celkového počtu poľnohospodárskych sezónárov umiestnených na Slovensku a v zahraničí prostredníctvom úradov práce. Nárast celkového sezónneho vyst'ahovalectva po r. 1918 sa pripisuje znižovaniu možností trvalého vyst'ahovalectva. Samotné obdobie 20. a 30. rokov sa ale fázovalo na etapy nárastu a poklesu počtov, čo ovplyvňovali rôzne vývinové ekonomické, politické, sociálne okolnosti. Na základe analýzy počtov a faktorov vývinu tento vývoj treba sledovať v dvoch základných časových etapách - do r. 1930 ako obdobie nárastu počtu (najmä po poľnohospodárskej kríze v r. 1921-1924) a po r. 1930 ako obdobie poklesu krivky počtu poľnohospodárskych sezónárov, súvisiace so svetovou hospodárskou krízou (1929-1934), s obdobím hospodárskej depresie a v rámci sezónneho vyst'ahovalectva s medzinárodnými vzťahmi. Pri uvádzaní celkového počtu sezónárov treba okrem toho osobitne sledovať umiestňovanie sezónárov na Slovensku a osobitne mimo Slovenska, pretože vývin počtu medzi vnútornou a zahraničnou migráciou (ak označíme ako zahraničie z

hľadiska súčasnosti aj Čechy a Moravu v 1. ČSR), ako aj okolnosti vývinu sú v týchto dvoch pohľadoch odlišné.¹⁴ V priebehu sledovaných 20. a 30. rokov dochádza k zásadným zmenám v podieli jednotlivých krajín (Slovenska a zahraničia) na umiestnení sezónneho slovenského poľnohospodárskeho obyvateľstva, a to nielen v porovnaní s predchádzajúcim obdobím.

Sezónni poľnohospodárski robotníci pracujúci na Slovensku

Existujú osobitné štatistické údaje Poľnohospodárskych úradov práce na Slovensku s údajmi o sprostredkovaných pracovných miestach sezónnych robotníkov na Slovensku. Podiel samotného Slovenska na pracovnom umiestnení sezonárov oproti umiestňovaniu sezonárov v zahraničí sa po vzniku ČSR z roka na rok znižoval. Podľa štatistických údajov súhrnný počet za sledovanú etapu 1919-1929 bol však vyšší (401 892) ako počet odchádzajúcich na sezónne práce do zahraničia (279 807) - do Čiech, na Moravu, do Rakúska, Francúzska, Nemecka, Juhoslávie.

Podľa spracovaných prameňov Poľnohospodárske úrady práce na Slovensku sprostredkovali prácu na Slovensku napr. v r. 1919 36 823 sezónnym robotníkom, v r. 1921 dokonca 52 936 a ich počet sa pohyboval v r. 1925 s počtom umiestnených robotníkov 38 262, odkedy počet klesal až na 23 993 v r. 1929.¹⁵ Kým na Slovensku bol zaznamenaný neustály pokles od r. 1921, odlev do zahraničia, najmä do Čiech (Čechy, Morava, Sliezske), ale aj spolu celkový do Čiech, Rakúska, Francúzska, Nemecka do r. 1930 stúpali. Hlboký pokles od r. 1923 prevýšili už len roky svetovej hospodárskej krízy (najmä roky 1932-1933) a roky depresie. Od tridsiatych rokov zamestnanosť sezónnych poľnohospodárskych robotníkov na Slovensku oproti ich počtom zamestnaným v zahraničí bola nižšia. Napr. ešte r. 1919-1920 priemerne tri štvrtiny umiestneného robotníctva nachádzali prácu priamo na Slovensku, po r. 1930 necelá tretina.¹⁶ Pokles na Slovensku bol spôsobený odlevom do Čiech a iných zahraničných krajín, kde slovenskí poľnohospodárski sezonári nachádzali výhodnejšie mzdové podmienky.

Takisto v prípade štatistických údajov k sezónnym poľnohospodárskym robotníkom treba zvažovať ich smerodajnosť a validitu. Tak ako v prípade nádenníkov, i v prípade sezónnych robotníkov sa poukazuje na fakt, že štatistika nezachytila všetkých poľnohospodárskych sezonárov. V takomto zmysle sa vyjadrujú viacerí autori. Štatistiky započítali len sezónnych robotníkov zamestnaných počas celej vegetačnej sezóny a len tých, ktorým prácu sprostredkovali úrady práce. Patrili k nim ale aj robotníci zamestnaní iba v žatve (žatvári). Okrem toho tu bola skupina sezónnych robotníkov, ktorí neboli registrovaní poľnohospodárskymi úradmi ako veľké skupiny sezónnych robotníkov zamestnané na veľkostatkoch, pracovali po dvoch-troch pároch počas žatvy u vlastníkov pôdy, no často aj bez pevných zmlúv, čo potvrdzujú aj výskumy v obciach na západnom Slovensku.

Sezónni poľnohospodárski robotníci zo Slovenska v zahraničí

Významný podiel na zamestnanosti slovenských sezónnych robotníkov malo zahraničie. O počte sezonárov odchádzajúcich do cudzích krajín sú k dispozícii údaje Poľnohospodárskych úradov na Slovensku, sprostredkujúce prácu nielen na Slovensku, ale aj v Čechách, na Morave, v Sliezske, Rakúsku, Francúzsku, Nemecku, Juhoslávii. Po r. 1918 došlo k zásadnému presmerovaniu zahraničnej migrácie sezonárov. Tým, že sa vytvorením nových štátnych hraníc prerušila migrácia do krajín nachádzajúcich sa južne od Slovenska, bolo treba naliehavo riešiť otázku umiestnenia pracovných síl na Slovensku a v iných zahraničných krajinách. Slovensko však nestačilo absorbovať všetkých

poľnohospodárskych robotníkov a príslušné orgány umiestňovali záujemcov do krajín nachádzajúcich sa západne od Slovenska. Keďže ani Čechy a Morava nestačili pokryť pracovný dopyt zo Slovenska, Slovenský úrad práce uzavrel prostredníctvom Ministerstva sociálnej starostlivosti medzištátne zmluvy s Rakúskom, Francúzskom, Nemeckom, s Juhosláviou, ba i s Lotyšskom.¹⁷ Konštatuje sa nárast sezónneho vyst'ahovalectva (odchod mimo Slovenska) po r. 1918 oproti predchádzajúcemu obdobiu.

Vývin počtov zahraničných (smerujúcich do zahraničia) sezónnych poľnohospodárskych robotníkov v 20. a 30. rokoch 20. storočia je rozdelený, podobne ako v prípade počtov sezónárov na Slovensku, do dvoch etáp, odlišných krivkou nárastu a poklesu počtov. Pre obdobie do r. 1930 je charakteristický nárast počtu a po r. 1930 pokles počtu sezónárov. Vzostup či pokles pracovnej príležitosti sa zhoduje s jednotlivými fázami povojnového vývoja poľnohospodárskej ekonomiky v ČSR.

Migrácia sezónnych poľnohospodárskych robotníkov a čelade do Čiech a na Moravu

Údaje, ktoré sú k dispozícii, sú súhrnné za určité obdobie alebo za jednotlivé roky. České krajiny (Čechy, Morava, Sliezske) boli jednou z najvýznamnejších pracovných oblastí slovenských sezónárov v 20. a 30. rokoch 20. storočia. V rámci migrácie sezónárov mimo Slovenska sa tam v sledovanom období umiestnil najväčší počet sezónnych robotníkov.¹⁸

Podľa niektorých informácií, ktoré uvádzajú súčet viacerých rokov, v Čechách, na Morave a v Sliezske sa umiestnilo v r. 1919-1938 dovedna 269 460 sezónnych poľnohospodárskych robotníkov zo Slovenska. Pohyb počtov sledoval tú istú časovú krivku ako v prípade sťahovania do iných zahraničných krajín. Počet sa zvyšoval do r. 1930, potom však rapídne klesal.¹⁹ Počet stúpaj najmä od r. 1926, keď sa objavujú počty nad 16 000 poľnohospodárskych sezónárov.²⁰ V prvej časti krízy v r. 1929-1930 vzostup zamestnanosti ešte pokračoval (v Čechách a na Morave bolo zamestnaných 19 527 robotníkov zo Slovenska, čo bol najvyšší počet z r. 1919-1937), podobne ako to bolo vo vývine počtov poľnohospodárskych sezónárov v iných zahraničných krajinách. Nasledovala krivka poklesu a napr. v r. 1936 bolo v Čechách a na Morave umiestnených už len 10 303 sezónárov zo Slovenska. Podobne ako v iných zahraničných krajinách oživa zamestnanosť slovenského robotníctva v českých krajinách až v r. 1937, keď úrady práce na Slovensku sprostredkovali prácu 12 468 robotníkom.

K vývinovým zmenám došlo po r. 1918 medzi počtami poľnohospodárskych sezónárov umiestnených na Morave a v Čechách. Morava sa považuje za krajinu s určitými tradíciami v zamestnávaní slovenského poľnohospodárskeho robotníctva, najmä v jej južných častiach. V 20. rokoch stráca svoje prvenstvo v rámci českých krajín. Hlavnou spádovou oblasťou sa stávajú Čechy, kde bol pôvodne slovenský poľnohospodársky robotník skôr výnimkou. Dokladajú to údaje, podľa ktorých ešte v r. 1920 bolo umiestnených na Morave 7410 sezónárov zo Slovenska a 3468 v Čechách, kým v r. 1929 bol pomer 6433 a 12 151.

Od r. 1924 poľnohospodárski robotníci zo Slovenska odchádzali do českých krajín aj natrvalo ako čelad'. V r. 1924 odišlo 361, 1925 - 934, 1926 - 1003, 1927 - 664, 1928 - 874 a v r. 1929 - 785 osôb do Čiech a na Moravu.²¹

Aj ekonómovia a štatistici, ktorí hodnotili v 60. rokoch 20. storočia situáciu týkajúcu sa poľnohospodárskeho sezónárstva, mali prehľad o tom, že okrem registrovaných poľnohospodárskych sezónárov odchádzali „ďalšie stovky“ sezónnych robotníkov bez sprostredkovania Slovenského úradu práce za „zemerobotníkov“. Hľadať si prácu v poľnohospodárstve (podľa výskumov aj v priemysle a stavebníctve) do Čiech odchádzali

jednotlivci sami a vyskytoval sa aj jav, keď sa každoročne vracali na to isté miesto. Podľa výskumov neregistrované zostali menšie skupinky sezónnych robotníkov, ktoré sa zamestnávali u stredných a bohatších roľníkov. Takisto mnohí sluhovia a paholkovia odchádzali do Čiech individuálne, bez akejkoľvek registrácie.

Sezónne vyst'ahovalectvo do Rakúska, Francúzska, Nemecka a Juhoslávie

Ako sme uviedli, keďže Slovenskému úradu práce sa nepodarilo zabezpečiť prácu sezónnym robotníkom na Slovensku, ktorí predtým zaplavovali južné uhorské župy, a nestačili ani pracovné miesta v Čechách a na Morave, Slovenský úrad práce uzavrel medzištátne zmluvy s Rakúskom, Francúzskom, Nemeckom, Juhosláviou. V rokoch 1919-1938 na základe týchto zmlúv sprostredkovali prácu pre 221 853 robotníkov zo Slovenska. Porovnávací údaj, podľa ktorého úrad práce zabezpečili umiestnenie pre 38 309 robotníkov z Čiech, ukazuje na priepastné rozdiely vo vývine sledovaného javu v týchto dvoch krajinách.²² Popri počte pracovných miest za súhrn rokov sú dôležitým ukazovateľom ročné stavy sezónnych poľnohospodárskych robotníkov.

Len v r. 1930 bolo v Rakúsku, vo Francúzsku, v Nemecku umiestnených podľa štatistík 25 019 sezónnych robotníkov zo Slovenska, čo bol najvyšší počet od r. 1919. Tento počet od r. 1930 klesal postupne na 13 117 robotníkov v r. 1933 a 3 474 v r. 1938.

Spomedzi týchto krajín (Rakúsko, Nemecko, Francúzsko, Juhoslávia) malo Rakúsko, kam už pred 1. svetovou vojnou odchádzala značná časť slovenského poľnohospodárskeho robotníctva, prvenstvo v ich umiestňovaní. Ročne bolo v Rakúsku umiestnených od 4104 v r. 1919 až po 12730 v r. 1929, a najviac 14 483 v r. 1931, odkedy počet rapídne klesal. Vo Francúzsku boli umiestňovaní od r. 1923 a ich počet sa ročne pohyboval okolo 3000 sezónárov. V Nemecku sa tento počet pohyboval tiež na tejto úrovni, v Juhoslávii bol umiestnený menší počet, a to podľa štatistík len v troch medzivojnových rokoch (najväčší počet bol r. 1922 - 1955). V Nemecku, Francúzsku a Juhoslávii neboli v tomto období sezónari umiestňovaní každý rok, čo je napr. tiež dôležité pri identifikácii údajov z osobných spomienok respondentov. Od r. 1932 sa sezónne vyst'ahovalectvo do Rakúska obmedzuje (už v r. 1933 pokleslo na 7284 osôb), v Nemecku už od r. 1931, v r. 1932-1935 je pozastavené a obnovené až r. 1936. Sezónne vyst'ahovalectvo do Francúzska sa oživuje r. 1937 (počet 4106 sezónárov zo Slovenska). Počet sezónneho vyst'ahovalectva do týchto krajín poklesol najmä v posledných troch rokoch svetovej hospodárskej krízy a súvisel predovšetkým s prísnyim obmedzovaním emigrácie v týchto krajinách a s viacerými politickými príčinami. Nárast zamestnanosti slovenských sezónárov v zahraničí v čase hospodárskych kríz, napr. v r. 1930-1931, sa vysvetľuje tým, že pri náraste nezamestnanosti sa viac vyplácalo zamestnancom v zahraničí zamestnávať cudzích lacných pracovníkov ako domáce zdroje. Súhrnne zo Slovenska do Čiech a na Moravu odchádzalo každoročne za 1. ČSR približne 10 000-15 000 poľnohospodárskych robotníkov, do Rakúska 5000-10 000, do Francúzska 2000-5000, do Nemecka 1000-4000.

Regionalizácia výskytu sezónnych robotníkov na Slovensku v 20. a 30. rokoch kvantitatívne nie je doložená podľa jednotlivých oblastí, tak ako v prípade nádenníkov. Známym je fakt, že značné množstvo sezónárov, ktorí smerovali na južné Slovensko a ktorých počty sa zvyšovali v čase hospodárskych kríz, pochádzali zo severného, stredného a západného Slovenska. Podľa výsledkov Etnografického atlasu Slovenska poľnohospodárski sezónari smerujúci do Čiech, na Moravu a do Rakúska pochádzali zo západnej a severozápadnej časti Slovenska.

Vzťahy medzi fázami a javmi spojenými s existenciou poľnohospodárskych robotníkov sú vyčerpávajúco ilustrované v historickej, ekonomickej či demografickej literatúre prostredníctvom analýzy vývinu miezd, kúpyschopnosti, spotreby, nezamestnanosti poľnohospodárskych robotníkov. Autori si podrobne všimajú podmienky bývania, stravovania, problematiku práce detí, postavenia žien, lekárskej starostlivosti, nemocenského poistenia a celý rad ďalších otázok. K číselným údajom, spracovaným v príslušnej literatúre, patria i údaje o nezamestnaných poľnohospodárskych robotníkoch, o počte uchádzačov o sezónne práce, o počte prepustených deputátnikov ap. Celkovo údaje a práce týkajúce sa poľnohospodárskeho robotníctva zodpovedajú rozsiahlemu poznaniu javu a u mnohých autorov je spracovanie na úrovni komplexného chápania problematiky.

Kvantifikačné údaje, uvedené v príspevku, sú dôležitým zdrojom poznania intenzity javu vo vymedzených etapách a dôležitým východiskom pre ďalšie sledovanie problematiky poľnohospodárskeho robotníctva.

Etnologické výskumy ukázali, že námezdné zamestnania v poľnohospodárstve v uvedenom období treba sledovať nielen ako celok, príp. z hľadiska jednotlivých zamestnanec-kých kategórií, ale je potrebné sústrediť sa na problém premietnutia zamestnaneckých príležitostí v štruktúre zamestnanosti jednotlivcov počas ich ekonomickej aktivity. Profes-ný vývin jednotlivcov je zaujímavý z hľadiska viaczamestnanosti vyplývajúcej z existenčnej nevyhnutnosti. Viaczamestnanosť bola založená na kombinácii príjmov z obhospodarova-nia vlastnej poľnohospodárskej pôdy, námezdných prác v poľnohospodárstve, čiastočne v priemysle. Rozšírené bolo zamestnanie sluhov a slúžok. Dôraz sa kladie v ďalšom výs-kume aj na zodpovedanie otázky, akým spôsobom sa zamestnanecký vývin príslušníkov rodiny odzrkadlil v jednotlivých etapách existencie rodiny a domácnosti a v rôznych ob-lastiach spôsobu života. Stále však zostáva zaujímavá aj otázka foriem a organizácie jed-notlivých kategórií zamestnania poľnohospodárskeho robotníctva, pracovné podmienky na Slovensku a v jednotlivých zahraničných krajinách, kam poľnohospodárski robotníci odchádzali za prácou.

POZNÁMKY

- 1 Výskumy autorky k téme Pracovné podmienky súkromne hospodáriacich roľníkov v súčasnosti na pozadí ich životných histórií. Senec, Vlčkovce, Horné Saliby, Dolná Krupá, Budmerice, r. 1997.
- 2 Ide o vlastné výskumy vo vybraných obciach regiónu vymedzeného okresom Nitra: Mojmirovce, Poľný Kesov, Horný Taraň, Veľká Dolina, Cabaj, Čapor, okr. Nitra, r. 2000. Tieto a ďalšie pláno-vané výskumy nadväzujú na predchádzajúcu výskumnú činnosť, predovšetkým v obciach okre-su Nitra. Výsledkami sú výskumné materiály a príspevky: FALŤANOVÁ, L.: Podmienky za-mestnanosti, pracovná migrácia, poľnohospodárske sezónárstvo, Kostolany pod Tríbečom, r. 1993. Pracovná migrácia v rámci Slovenska a do zahraničia v 1. polovici 20. storočia, Svätoplukovo, Mojmirovce, r. 1994, 1995, archív Ústavu etnológie SAV, inv. č. 1389. Trstín, Buková, Biňovce, okr. Trnava 1985, 1998. Zamestnanosť vidieckeho obyvateľstva - neroľnícke zamestnania. Ský-cov, Topoľčianky, Žitavany, Alekšince, Golianovo, okr. Nitra, r. 1996, archív Ústavu etnológie SAV, inv. č. 1405. FALŤANOVÁ, L.: Podmienky zamestnanosti v 1. polovici 20. storočia na Slovensku. (Na príklade Svätoplukova). Slov. Národopis 46, 1998, s. 437-457. FALŤANOVÁ, L.: Vidiecka žena v neroľníckych zamestnaniach prostredníctvom biografii. In: Žena z pohľadu etnológie. Ed. Hlôšková, H., Leščák, M. Bratislava 1998, s. 48-63. FALŤANOVÁ, L.: Hos-

podárske podmienky a zamestnanecká štruktúra nitrianskeho regiónu. Etnologické rozpravy, 1997, č.1-2, s. 153-160.

Z hľadiska zamestnanosti poľnohospodárskych robotníkov určite prispievajú k poznaniu oblastí príspevky z projektu ČUKAN, J.: Metodologické východiská k etnologickému výskumu Radošinskej doliny. Slov. Národopis 48, 2000, s. 185-192. Z projektu uvedený príspevok, kde sú i poznatky o poľnohospodárskych robotníkoch: BENUŠKOVÁ, Z.: Charakter migrácií a ich odraz v lokálnom spoločenstve Veľkých Ripňan a Radošiny. Etnologické rozpravy, 2000, č. 1-2, s. 69-79. Z iných prác s údajmi o neroľníckych zamestnaniach v uvedenej oblasti napr. ŠKOVIEROVÁ, Z.: Príspevok ku charakteristike oblasti Podzoboria. Národop. Inf. 1984, č. 3, s. 51-57.

- 3 PRANDA, A.: Odchádzanie slovenských sezónnych robotníkov na poľnohospodárske práce. In: Slavistika-národopis. Bratislava 1970, s. 31-86. SLAVKOVSKÝ, P.: K problematike sezónnych zamestnaní na Orave (I. časť). Zborník Slovenského národného múzea 64, 1970, Etnografia 11, s.105-114. Ten istý: Príspevok k problematike sezónnych zamestnaní na Orave (II. časť). Zborník Slovenského národného múzea 65, 1971, Etnografia 12, s.149-166. SLAVKOVSKÝ, P.: Sezónni robotníci ako sociálna skupina. Slov. Národopis 38, 1990, s.65-70. MICHÁLEK, J.: K štúdiu života a kultúry sezónnych poľnohospodárskych robotníkov Myjavskej pahorkatiny. Slov. Národopis 12, 1964, s. 275-284. MARGETIN, Š.: Sezonárstvo v podjavorinskej oblasti. Věstník NSČS při ČSAV a SNS při SAV, 1965 č. 3-4, s. 34-40. BOŠKOVÁ, E.: Niektoré poznatky zo života sezónnych poľnohospodárskych robotníkov v oblasti Žiaru nad Hronom. Slov. Národop. 9, 1961, s. 420-432. FALŤANOVÁ, L.: Sezónna migrácia poľnohospodárskych robotníkov. Slov. Národopis 26, 1978, s. 73-82. FALŤANOVÁ, L.: Vnútorňá migrácia sezónnych poľnohospodárskych robotníkov. Migrácia sezónnych poľnohospodárskych robotníkov do zahraničia. Mapy č. 20, 21. Komentáre k mapám. In: Etnografický atlas Slovenska. Bratislava 1990, s. 10. FALŤANOVÁ, L.: Migration as the Way of Contacting Slovakia with the World. Ethnologia Slovaca et Slavica, 24-25, 1992, s. 413-421. BEDNÁRIK, R.: Slovenské zemerobotnícke hnutie. Slov. Národop. 9, 1961, s. 414-420. LIEBL, E.-ESHER, W.: Poľnohospodárski migrujúci robotníci. Národop. Inf., 1977, č. 4. Príloha. Samostatnú pozornosť si zaslúži zhodnotenie prác k problematike stálych robotníkov (deputátnikov, birešov).
- 4 FALŤANOVÁ, L.: Podmienky zamestnanosti v 1. polovici 20. storočia na Slovensku, c.d.
- 5 FALŤANOVÁ, L.: Vidiecka žena v neroľníckych zamestnaniach prostredníctvom biografii, c.d.
- 5 O ovplyvňovaní spevnej kultúry na základe migrácie sezónnych robotníkov: DEMO, O., HRABALOVÁ, O.: Žatevné a dožinkové piesne. SAV, Bratislava 1971, najmä na s. 66. Iné práce o vzťahu folklóru a migrácie: ČAMBALOVÁ, M.: Vnútorňá migrácia a folklór. Diplomová práca. Katedra etnografie a folkloristiky FFUK, 1973. ŠVEHLÁK, S.: Odchody za prácou ako téma rozprávania zo života a spomienkového rozprávania. Národop. Inf., 1979, č. 2-3, s. 125-131.
- 6 Vybrané faktory vývinu v regionálnych podmienkach zohľadnil podrobne vo svojich prácach PRANDA, A.: Príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach. 1. časť. Slov. Národop. 13, 1965, s. 431-479. 2. časť. Slov. Národop. 14, 1966, s. 3-64. PRANDA, A.: Odchádzanie slovenských sezónnych robotníkov na poľnohospodárske práce. In: Slavistika-národopis. Bratislava 1970, s. 31-86.
- 7 MLYNÁRIK, J.: Štrajkové boje na Slovensku. II. Zemerobotníci v rokoch 1919-1929. Bratislava 1961, s.7.
- 8 Mapa je spracovaná podľa štatistických údajov uvedených v publikácii MÉSÁROŠ, J. a kol.: Dejiny Slovenska II. Slovenská akadémia vied, Bratislava 1968, s. 319. Doplnujúce údaje na mape o počte prislúchajúcich v poľnohospodárstve za roky 1901-1930 sú z publikácie MLYNÁRIK, J.: Štrajkové boje na Slovensku, c.d., s. 21, údaje o zmenách v počtoch robotníkov a nádenníkov za roky 1921-1930 tamže, s. 20. Autor uvádza i iné údaje, podľa ktorých počet stálych robotníkov poklesol v uvedenom období o 16,5% a nádenníkov o 8,9%, s. 22. Údaj o

- 16,5% poklese stálych robotníkov môže byť ovplyvnený i tým, že do tejto štatistickej kategórie sú v tomto prípade započítaní i zriadení. Čo sa týka vývinu celkového počtu osôb patriacich k poľnohospodárstvu v období 1921-1930, jeho počet sa zvýšil o +4%. Vzostupný trend počtu osôb prislúchajúcich k poľnohospodárstvu sa považuje za prejav zaostávajúceho ekonomického vývinu Slovenska v 20. a 30. rokoch 20. storočia. Napr. v Čechách bola tendencia vývinu opačná - obyvateľstvo v poľnohospodárstve pokleslo v r. 1921-1930 o -13,62 %, v priemysle pribudlo o +10,96%. Podľa MLYNÁRIK, J.: Štrajkové boje na Slovensku, c.d., s. 21.
- 9 Spracované podľa údajov z MLYNÁRIK, J.: Štrajkové boje na Slovensku, s. 20.
- 10 Tamže, s. 22.
- 11 Tamže, s. 19-23, PLEVZA, V.: Revolučné hnutie zemerobotníkov na Slovensku (1929-1938) I. Bratislava 1960, s. 31.
- 12 HOLOTÍKOVÁ, Z.: Zo života a bojov poľnohospodárskych robotníkov (1921-1929). Bratislava 1959, s. 44. V takomto zmysle sa vyjadrujú aj ostatní uvádzaní autori.
- 13 MLYNÁRIK, J.: Štrajkové boje na Slovensku, c.d., s. 34,35, 37.
- 14 SVETOŇ, J.: Vývoj obyvateľstva Slovenska za kapitalizmu. Bratislava 1958, s. 178.
- 15 Štatistiky uvádzajú viacerí autori, napr. HOLOTÍKOVÁ, Z., c. d., s. 34.
- 16 VEBR, L.: K otázke tzv. sezónneho vysťahovalectva slovenských poľnohospodárskych robotníkov v rokoch 1919-1937. Historický časopis, 9, 1962, s.309-313, s. 311.
- 17 SVETOŇ, J.: c.d., s.176.
- 18 VEBR, L.: c.d., s. 311.
- 19 SVETOŇ, J.: c.d., s. 178.
- 20 Podľa údajov uverejnených v MLYNÁRIK, J.: c.d., s. 57, PLEVZA, V.: Revolučné hnutie zemerobotníkov I, c.d., s. 63, PLEVZA, V.: Revolučné hnutie zemerobotníkov II, c.d., s. 68.
- 21 MLYNÁRIK, J.: c.d., s. 57.
- 22 SVETOŇ, J.: c.d., s.177.

AGRICULTURAL LABOURERS AS A SOCIAL PHENOMENON

Summary

The on-going change in employment conditions in agriculture has made an ethnological research on a social status and way of life of agricultural labourers of the period in the 1920's and 1930's Slovakia especially topical. Since this period until the forced collectivisation in the middle of the 20th Century, agricultural labourers represented a quantitatively important group within the employment structure of Slovakia. Their number was prevailing over the number of workers in industry. There were more than 260 000 citizens employed in agriculture in 1921 in comparison with the number of industrial workers, which was just over 160 000. The present ethnological research is focusing on agricultural labourers without a permanent contract with an employer, represented by daily-paid labourers and seasonal agricultural labourers. Temporariness of this occupation and its occasional forms created specific conditions for employment history of individuals and influenced also members of their families or households. At the present stage of research the study analyzes the extent of the above-mentioned categories of agricultural labourers in Slovakia, confronting some of the data based on the historical, economical and demographic literature with results of ethnological research. The relation between the studied phenome-

non and important social and economical factors is observed in particular periods of the examined era. There are various statistical data related to the problem of the spread of agricultural labourers. According to the General Census from 1930, there were 28% daily-paid workers among the whole of economically active agricultural labourers. The employment of daily-paid agricultural labourers was strongly tied with particular regions. The biggest concentration of daily-paid labourers was in several districts of Southwest Slovakia in the area specialized in sugar-beet production, where daily-paid labourers represented 47% of inhabitants actively occupied with agriculture. Consequently this region has been chosen for further investigation to complete the ethnological research on this topic. The results of ethnological investigations show that bad social conditions in the region forced individuals to search for various employment possibilities, for example for job of seasonal agricultural labourers. Seasonal workers represented an important part of agricultural labourers in Slovakia. According to the data of employment offices, their number was increasing until 1930 and rose especially after the crisis in agriculture. After 1930, their amount was decreasing due to the world economic crisis, during the period of economical depression and due to development of international relations.

Since the foundation of Czechoslovakia (ČSR) in 1918, the rate of Slovakia in a placement of Slovak seasonal workers was decreasing from year to year. Nevertheless statistical data show that the total number of seasonal workers in the observed period of 1919 - 1929 was larger (401 892), than the number of seasonal workers leaving for foreign countries (279 807) - for Bohemia, Moravia, Austria, France, Germany and Yugoslavia. The decrease in Slovakia was caused by the shift of labourers away to Bohemia and other foreign countries offering better payment for Slovak seasonal agricultural labourers. During the first Czechoslovak Republic there were approximately 10 000 - 15 000 agricultural labourers coming yearly from Slovakia to Bohemia and Moravia, 5000 - 10 000 to Austria, 2000 - 5000 to France, and 1000 - 4000 to Germany. The study is drawing attention to the fact that the statistics did not embrace all agricultural seasonal workers neither daily-paid labourers. The statistics counted only seasonal workers employed during the whole vegetal seasons and only those registered at employment offices. The real numbers of wage earners as well as numbers of seasonal workers were much higher.

The quantitative data published in the study represent an important source for the measuring of the intensity of this phenomenon during the observed period and are a significant starting point for further research on agricultural labourers. The truth is, that this kind of employment was significant for an income of a specific group of citizens and definitely influenced their way and rhythm of life. The ethnological research shows the necessity to observe agricultural daily-paid labourers in the examined period not only as a whole or as a sort of particular categories in employment, but it is inevitable to focus on the problem of employment possibilities within the existing employment structure looking at them through employment history of individuals. Further research puts emphasis on a way in which individual employment history influenced family life and form of household and various spheres of life. Another topical question is the form and organization of particular categories in an employment of agricultural labourers and their work conditions in Slovakia and particular foreign countries.

Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1/7041/21, „Podmienky zamestnanosti obyvateľstva vidieka na Slovensku v 1. polovici 20. storočia“.

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Ročník 49, 2001, číslo 3
Vychádza štvrťročne

Hlavná redaktorka:
PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:
PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Tatiana Podolinská, PhD.,

Redakčná rada: Doc. PhDr. Ľubica Droppová, CSc., Univ. prof. Dr. Anna Divičanová, CSc. Drh.b., (MR), Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhD. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist (ČR), Doc. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, Doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., Prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc. (ČR), PhDr. Miroslav Válka, PhD. (ČR).

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava
Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma
Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences
Vol. 49, 2001, Number 3

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of Editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia
and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences
Année 49, 2001, No 3

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 49, 2001, Nr. 3

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

SAP
SLOVENSKÝ ANTIKVARIÁT
PRAHA